

Valinnanvapaus antaa mahdollisuuksia vaikuttaa omiin palveluihin

Invalidiliitto lausui valinnanvapausluonnoksesta joulukuussa 2017. Ilolla huomioimme, että nyt maaliskuussa 2018 käsittelyssä olevaan hallituksen esitykseen on tehty joitain Invalidiliiton esittämiä muutoksia. Yksi tällainen muutos on henkilökohtaista budjettia kokeilevien hankkeiden nivominen valinnanvapauslain säännöksiin. Toinen Invalidiliiton ajama ja nyt hallituksen esitykseen kirjattu muutos on se, että esityksessä on perustellusti vahvennettu sitovan asiakassuunnitelman roolia. Näin kiinnitetään erityistä huomiota asiakkaisiin, jotka tarvitsevat laaja-alaisesti yhteen sovitettavia palveluja tai paljon palveluja tai jotka ovat erityisen tuen tarpeessa. Tämä turvaa paremmin asiakkaan eri palvelutarpeiden integraation ja on erityisesti paljon palveluita tarvitsevien vammaisten ihmisten kannalta merkittävä asia. Lisäksi asiakassetelillä hankittavia sosiaali- ja vammaispalveluita vahvistettiin nostamalla ne pykälätasolle, kuten Invalidiliitto esitti.

Hallituksen esityksen valinnanvapausmalli tuo vaikeavammaisille ihmisille uusia mahdollisuuksia vaikuttaa omien palveluiden järjestämiseen. Samalla se mahdollistaa uusien palveluiden ja kokonaisuuksien toteuttamisen nimenomaan vaikeavammaisille ihmisille.

Kuitenkin on huomioitava, että vammaisilla kansalaisilla on usein heikot mahdollisuudet vaikuttaa omiin palveluihinsa, minkä lisäksi he ovat keskimääräistä enemmän riippuvaisia yhteiskunnan palvelujärjestelmistä. Tämän vuoksi palvelujärjestelmän on oltava läpileikkaava, aidosti kuunteleva ja osallistava. Sen on otettava kaikissa vaiheissa huomioon vammaisten ihmisten yhteiset ja yksilölliset vamman tai sairauden edellyttämät palvelutarpeet. YK:n vammaisyleissopimus ja sen perusteella juuri julkaistu YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018 - 2019 asettavat vahvan velvoitteen osallistaa vammaiset ihmiset heitä koskevista kysymyksissä.

Invalidiliitto kiinnittää valinnanvapauslakiesityksessä huomiota erityisesti seuraaviin seikkoihin:

- Sote- palveluiden esteettömyys sekä hoito- ja tutkimusvälineiden saavutettavuus on kirjattava pykälätasolle osaksi maakunnan palvelutuotannolle asetettavia ehtoja.
- Sosiaali- ja vammaispalveluihin annettavan asiakassetelin hallintopäätöksen tulee olla muutoksenhakukelpoinen.
- Kuluttajaoikeudellinen asema on laajennettava koskemaan myös henkilökohtaisen budjetin avulla hankittuja palveluja ja sisältöjä koskevia virhetilanteita.
- Kotiin vietävissä palveluissa on selvennettävä vammaispalveluiden osalta, mitkä luetaan kotiin vietäviksi palveluiksi. Jäävätkö esimerkiksi vaikeavammaisten henkilökohtainen apu sekä valmennus ja tuki soveltamisalan ulkopuolelle?
- Monikanavarahoituksen uudistamisen yhteydessä on ratkaistava ja turvattava vaikeimmin vammaisten ihmisten erityiskulkuneuvon käyttöön liittyvä korvaus Sote- palveluiden käytössä.
- Katkeamattomat palveluketjut ovat sote-palveluiden ydin. Ne on turvattava myös paljon palveluita tarvitseville vammaisille ihmisille.
- Palveluohjauksessa tulisi mahdollistaa sen antaminen myös järjestöjen ja eri tahojen tarjoaman vertaisneuvonnan avulla.
- Asiakkaan edun mukaisesti henkilökohtainen budjetti on turvattava kaikissa ehdotetuissa sosiaali- ja vammaispalveluissa.

Hallituksen esitykseen tulee tehdä seuraavat muutokset:

Esteettömyys on kirjattava osaksi maakunnan palvelutuotannolle asetettavia ehtoja

Valinnanvapauden toteutumisen kulmakivi on, että sen piirissä olevat palvelut ovat esteettömiä. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva sopimus edellyttää esteettömyyden ottamista kaiken palvelusuunnittelun ja toteuttamisen lähtökohdaksi. Näin palvelut ovat yhdenvertaisesti myös vaikeasti liikuntavammaisten ihmisten saavutettavissa ja valinnanvapauden piirissä. Esteettömyys koskee myös hoito- ja tutkimusvälineitä.

Esteettömyyttä koskevia vaatimuksia palvelutuotannolle ei ole kirjattu lakiluonnokseen. Tällä hetkellä useat terveydenhuollon palvelut sekä niissä käytettävät hoito- ja tutkimusvälineet ovat esteellisiä vaikeasti liikuntavammaisille ihmisille. Tämä aiheuttaa seulontojen ja monien muiden ennaltaehkäisevien terveydenhuollon toimenpiteiden poisjääntiä, lisäten merkittävästi matkakuluja ja myöhempiä hoitokuluja.

Esteettömyys tarkoittaa, että esteettömyyttä koskevat tiedot tulee olla saatavilla verkkosivuilla, puhelimitse, ajanvarauksen yhteydessä yms., jotta asiakas voi arvioida kyseisen paikan soveltuvuuden vamman tai sairauden edellyttämää tarvetta vastaavaksi. Verkkopalvelujen tulee olla saavutettavuusdirektiivin mukaiset.

Esteellisyys johtaa valinnanvapauden toteutumattomuuteen sekä pahimmillaan hyvinvoinnin ja terveyden vaarantumiseen. Invalidiliitto edellyttääkin, että esteettömyys tulee läpileikkaavasti integroida eri sektoreille maakunnan palvelutuotannolle asetettaviin ehtoihin sekä palvelun tuottajien hyväksymis- ja sopimusmenettelyihin sekä niitä koskeviin pykäliin.

Sosiaali- ja vammaispalveluihin annettavan asiakassetelin hallintopäätöksen tulee olla muutoksenhakukelpoinen

Sosiaali- ja vammaispalveluihin asiakassetelin hallintopäätös tulee säätää muutoksenhakukelpoiseksi pykälätasolle. Yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että asiakassetelin antaminen olisi tosiasiallista hallintotoimintaa eikä asiakassetelin antamisesta tehtäisi valituskelpoista hallintopäätöstä. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että muutoin laissa viitataan sosiaalihuoltolain mukaiseen päätöksentekoprosessiin. Vammaispalvelulain perusteella järjestettävissä palveluissa tulee olla edelleen voimassa sen perusteella säädetty muutoksenhakuoikeus, kuten tälläkin hetkellä. Oikeusturvaa sosiaalipalveluissa ei tule huonontaa.

Kuluttajaoikeudellinen asema vahvistettava myös henkilökohtaiseen budjettiin

Henkilökohtaiseen budjettiin on ladattu paljon odotuksia erityisesti vammaispalvelujen osalta. Kuitenkin tähän mennessä käynnistetyt henkilökohtaisen budjetin kokeiluhankkeet ovat koskettaneet vammaispalveluita vain hyvin ohuesti. Kannatamme nyt esitettyä kokeiluhankkeiden nivomista valinnanvapauslain säännöksiin.

Esityksessä on täsmennetty kuluttajaoikeudellisen aseman suoja markkinoinnin ja siihen liittyvän menettelyn osalta. Esitys ei edelleenkään kuitenkaan turvaa kuluttajaoikeudellista asemaa henkilökohtaisen budjetin asiakkaalle sopimusrikkomus- tai muissa palveluun liittyvissä laiminlyöntitilanteissa. Näissä tilanteissa asiakas joutuu ensisijaisesti itse kärsimään palvelun mahdollisista virheistä, ja tilanne on korjattava siten, että asiakkaalla on oltava kuluttajaoikeudellinen asema myös henkilökohtaisella budjetilla järjestettäviin palveluihin.

Tilanne on siis eri kuin asiakasetelissä, jossa noudatetaan kuluttajaoikeudellisia säädöksiä jo voimassa olevan lainsäädännön perusteella. Tosiasiallisen valinnanvapauden edellytyksenä on säätää kuluttajaoikeudellinen asema eri palveluinstrumenttien käytössä julkisen sosiaalihuollon asiakkuuden rinnalle.

Kotiin annettavat palvelut on täsmennettävä

Tilanteessa, jossa asiakas tarvitsee sekä kotiin vietäviä palveluita että erityissairaanhoidon palveluita ilmenee epäselvyyttä. Kotiin vietäviä palveluita tulee täsmentää. Tämä on tarpeen erityisesti vammaispalveluiden perusteella tuotettavien erityyppisten palvelu- ja tukitoimien osalta. Käytännössä voi käydä niin, ettei oman maakunnan liikelaitoksen valitsemilla palveluntuottajilla ole asiakkaalle sopivia ja asiakkaan valinnan mukaisia kotiin vietäviä palveluita, mutta toisen maakunnan liikelaitoksen valitsema palveluntuottaja tuottaa omalla palveluyksiköllään kuitenkin kyseisessä asiakkaan asumassa maakunnassa kotiin vietäviä palveluita, jotka vastaisivat asiakkaan tarpeita. Tällaisissa tilanteissa asiakkaalle tulisi antaa mahdollisuus valita yhdenmukaisesti palveluntuottaja valtakunnallisesti, kuten muissakin asiakasetelipalveluissa. Yhdenvertaisuus valinnanvapauteen ei toteudu, jos vaikeimmin vammaisen henkilö ei kotiin vietävien palvelujen osalta esim. vammaispalvelujen asiakkaana kykene valitsemaan vapaasti maakunnan liikelaitosta, kun kotiin vietävät palvelut estävät sen.

Hallituksen esityksessä on lisäksi asetettava lausumat seuraavista asioista:

Vertaisneuvonta palveluohjaukseen

Esityksessä on perustellusti vahvennettu sitovan asiakassuunnitelman roolia ja kiinnitetty erityistä huomiota asiakkaisiin, jotka tarvitsevat laaja-alaisesti yhteen sovitettavia palveluja tai paljon palveluja tai jotka ovat erityisen tuen tarpeessa. Näillä keinoin voidaan turvata paremmin asiakkaan eri palvelutarpeiden integraatio. Monet vammaiset ihmiset eivät kuitenkaan osaa käyttää oikeuttaan valita, jos he eivät saa apua ja tukea. Palveluohjauksesta puhuttaessa on toistaiseksi kuitenkin epäselvää, miten se käytännössä toteutetaan. Palveluohjauksessa tulee käyttää apuna vertaisneuvontaa/kokemusasiantuntijuutta. Laissa onkin määriteltävä yksilöllinen palveluohjaus ja edellytettävä tuetun päätöksenteon ratkaisemista itsemääräämisoikeuslainsäädännön säätämisen yhteydessä.

Asiakkaan edun mukaisesti henkilökohtainen budjetti on turvattava kaikissa ehdotetuissa sosiaali- ja vammaispalveluissa

Esitettyä linjausta siitä, että lähtökohtaisesti sellaiset palvelut, joissa palvelu pitää sisällään jonkin rahamääräisen tuen maksamisen suoraan yksityishenkilölle (kuten omaishoidontuki, perhehoito tai henkilökohtaisen avun työnantajamalli) ei ole tarpeen sisällyttää kyseistä osaa palvelusta henkilökohtaiseen budjettiin, on pidettävä kannatettavana. Invalidiliitto toteaa kuitenkin, että nämäkin palvelut tulee olla mahdollista järjestää henkilökohtaisella budjetilla tilanteissa, joissa se on asiakkaan edun mukaista.

Monikanavarahoituksen uudistamisen yhteydessä on turvattava vaikeimmin vammaisten ihmisten erityiskulkuneuvon käyttöön liittyvä korvaus Sote- palveluiden käytössä

Maantieteelliset välimatkat sekä matkakorvausjärjestelmiin liittyvät matkan pituuteen liittyvät, sairausvakuutus- ja vammaispalvelulaisissa olevat rajoitukset aiheuttavat tosiasiallisen haasteen valinnanvapauden yhdenvertaiselle toteuttamiselle. Näin tulee tapahtumaan varsinkin erityiskulkuneuvoa käyttävien vaikeimmin vammaisten ja harvinaissairaiden henkilöiden kohdalla. Monikanavarahoituksen uudistamisen yhteydessä on ratkaistava ja turvattava vaikeimmin vammaisten erityiskulkuneuvon käytöstä

aiheutuvien kuluja korvattavuus. Tämä edellyttää erityistä lausumaa valinnanvapauden toteutumisen osalta, tämän ihmisryhmän tasa-arvo palveluiden valinnanvapauden suhteen vaarantuu.

Lisätietoja: lakimies Elina Nieminen (elina.nieminen@invalidiliitto.fi)